

KULTURMILJÖPROGRAM

Örnsköldsviks kommun

Antaget av Kultur och fritidsnämnden
2005-02-16

Del I

PROGRAM FÖR KULTURMILJÖVÅRD, ÖRNSKÖLDSVIKS KOMMUN

Örnsköldsviks Museum, mars 2003

Antagen av Kultur och Fritidsnämnden 2005-02-16.

Revidering av Lena Pettersson,

”Program för kulturminnesvård Örnsköldsviks kommun”, 1986

Inventering: Annika Lindberg 1997

Omarbetning: Annika Lindberg 1997, Margareta Frisk 2000 och Sven Nordström 2002

Layout och grafisk bearbetning: Malte Hellström

Foto: Annika Lindberg om inget annat anges

Omslagsbild: Göran Omnell

Skrifter från Örnsköldsviks museum nr 33

ISSN 0280-4786

ISBN 91 86138 51 0

Frågor med anledning av programmet kan ställas till Sven Nordström, Örnsköldsviks museum.

INNEHÅLL

	Sid
INLEDNING	5
SYFTE	7
ALLMÄNNA FÖRÄNDRINGAR AV BETYDELSE FÖR KULTURMILJÖVÅRDEN I PROGRAMOMRÅDET	9
ÖVERSIKTLIGA BEVARANDEMÅL	12
AVGRÄNSNING OCH URVAL AV KULTURMILJÖER	13
SAMHÄLLETS STÖDFORMER	16
LAGSTIFTNING	18
Kulturminneslagen (KML)	18
Miljöbalken (MB)	18
Plan- och bygglagen	19
Skogsvårdslagen (SVL)	20
Byggnadslagen (BL) och Byggnadsstadgan (BS)	20
OMRÅDEN AV RIKSINTRESSE	21
Enligt kap 3, Miljöbalken	21
Enligt kap 4, Miljöbalken	23
<i>Höga Kusten</i>	23
<i>Moälven</i>	24
KULTURRESERVAT	25
FÖRTECKNING ÖVER MILJÖER OCH OBJEKT	26
Sockenvis	26
Sammanställning i kategorier	29
<i>Byar och kulturlandskap</i>	29
<i>Fiskelägen</i>	29
<i>Fornlämningar</i>	29
<i>Fäboddar</i>	29
<i>Järnvägsstationer</i>	30

<i>Tätortsområden</i>	30
<i>Vattenanläggningar</i>	30
<i>Kyrkor</i>	30
<i>Övriga objekt</i>	31
FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER OCH KULTURISTISKA INSATSER	32
LITTERATUR (gällande även för del II)	42

INLEDNING

De byggnader och det kulturlandskap som har formats av människan genom tiderna har inte bara ett kulturhistoriskt värde, utan även en stor social betydelse. De enskilda objekten och de samlade miljöerna ger en inblick i gångna tiders näringsliv, sociala villkor, byggnadsskick och estetiska ideal men är samtidigt viktiga för vår upplevelse av närmiljön, för känslan av kontinuitet och förankring, stimulans och rekreation. Man får inte heller glömma den allt större betydelse kulturturismen har för en bygds överlevnad.

Kulturlandskapet och bebyggelsen förändras snabbare och på ett mer genomgripande sätt i våra dagar än under tidigare generationer. Därför måste vi hushålla med de tillgångar i natur- och kulturmiljö som inte kan återskapas om de en gång försvinner.

Kulturmiljövården syftar till att bevara, vårda och levandegöra kulturarvet i staden och på landsbygden samt det av människan påverkade landskapet. Insatserna inom kulturmiljövården får inte inskränka sig till det unika eller speciellt ålderdomliga. Uppmärksamheten måste omfatta samlade miljöer och enskilda objekt, som så allsidigt som möjligt belyser hela samhällets utveckling. Såväl det unika som det representativa från olika tidsepoker bör alltså uppmärksammas.

De för kulturmiljövården viktigaste frågorna att lösa är hur vi ska bygga vidare vårt samhälle utan att förstöra det gamla. Med andra ord hur ska vi ge plats åt det nya i det gamla?

Vården av kulturmiljön sker främst genom att byggnader underhålls och marken brukas. Det är tack vare fastighetsägares intresse och ansvarskänsla för gångna tiders byggnader och andra kulturlämningar, som vi idag överhuvudtaget har några kulturmiljöer kvar att vårda. Fortsatt användning som bygger på kunskap om miljöns egenart kommer också i framtiden att innebära den främsta vården av mark och byggnader.

Samhällets intresse måste därför vara att samverka med fastighetsägare för att på bästa sätt bevara kulturvärden. Samhället har emellertid också i lagstiftning visat att den enskilde inte fritt får förfoga över, ändra eller förvanska kulturmiljöer. Vården av dessa blir därför en samhällspolitisk fråga som kräver ständig anpassning till samhällsutvecklingen. Kulturmiljövården ska inte nöja sig med att lämna antikvariska yrkanden och yttranden eller vara remissinstans, utan måste förlägga största delen av sitt arbete till beslutsprocesserna i de samhällspolitiska organen och där verka för sina syften.

I planeringen för hur vår mark ska användas, måste kulturmiljövården ingå som en naturlig del, vars intressen behandlas på lika villkor som andra samhällssektors intressen.

Inom kulturmiljösektorn är Riksantikvarie Ämbetet (RAÄ) den centrala förvaltningsmyndigheten som också har till uppgift att leda och samordna kunskapsuppbyggnaden inom området och ha en specialist- och stödroll vad gäller vård- och publikarbete.

Länsstyrelsen har det regionala myndighetsansvaret och fattar bland annat beslut enligt Kulturminneslagen och Miljöbalken. Läns museet har det regionala ansvaret för kunskapsuppbyggnaden och arbetar bland annat med vård och förmedling samt handlägger kyrkliga ärenden.

Kommunen har på den lokala nivån ett myndighetsansvar för kulturmiljöfrågor i den fysiska planeringen i enlighet med Plan- och bygglagen.

RAÄ gör bedömningen att

”en ny regional struktur och ändrade relationer mellan statlig, regional och kommunal nivå ställer krav på att kulturmiljövårdens arbetsformer förändras och tar hänsyn till regionala förutsättningar. Det är av största vikt att kulturmiljöfrågorna integreras i tillväxtprogrammen för den regionala utvecklingen... Här kommer den centrala och regionala nivåns samordnings- och stödfunktioner få stor betydelse... Dels måste en generell kulturmiljökompetens och resurs finnas tillgänglig för alla kommuner, dels måste man sörja för central och regional tillgång till specialistkunskap... Med en vidgad syn på kulturmiljöarbetet på kommunal nivå föreligger även att kompetensen måste breddas från att i första hand arbeta med plan- och bevarandefrågor till att arbeta med kulturarvet som en lokal utvecklingsresurs.” (*Det dynamiska kulturarvet, Omvärldsanalys för Kulturmiljöområdet 2002*, s 21, RAÄ 2002)

SYFTE

Huvudsyftet med upprättandet av särskilda kulturmiljöprogram är att bygga upp kunskap om kulturmiljöerna som sedan används för att säkerställa kulturvärden genom lagskydd, vård och information. I denna skrift avser kulturmiljö endast den fysiska kulturmiljön – det av människan påverkade landskapet och dess byggnader. Exempel på kulturmiljöer som omfattas är kvarnar, sågar och kraftstationer, fåbodar och gårdar av olika typer, översilningsängar, vårdkasar, kyrkor, broar, fornlämningar men också by- och tätortsbebyggelse. Urvalet bygger på kulturhistoriska bedömningar gjorda utifrån inventeringar, arkiv-, kart- och litteraturstudier. Det är också en revidering av det program för kulturminnesvård, Örnsköldsviks kommun, som togs fram 1986.

Kulturmiljöerna skall tillsammans ge en bild av vår bebyggelseutveckling och vår kulturhistoria. Idag kan också kulturturism vara förutsättningen för vissa byars existens. Skyltning, iordningställda rast- och parkeringsplatser, kartor och leder kan vara åtgärder som befrämjar turismen och därmed säkerställer fortsatt service i glesbygd.

För att behålla kulturmiljöerna är ett kontinuerligt underhåll nödvändigt. Det är viktigt att upprättade åtgärdsplaner följs och att fastighetsägarna är medvetna om vilka skatter de förvaltar. Det förhåller sig ju tyvärr så att till synes ringa förändringar av en byggnads exteriör totalt kan fördärva dess kulturhistoriska värde. Därför är vikten av information betydande men det är också viktigt att kommunen utnyttjar de möjligheter som finns i lag att skydda byggnader och miljöer enligt Miljöbalken, PBL, Kulturminneslagen och Skogsvårdslagen.

Örnsköldsviks museum skall bistå Plan- och Miljökontoret med kulturhistoriska bedömningar samt ge allmänheten byggnadsantikvarisk och ekonomisk rådgivning.

Kommunfullmäktiges godkännande av detta program för kulturmiljövård innebär att man tagit ställning till att redovisade miljöer och objekt är allmänna intressen enligt miljöbalken och att dessa så långt möjligt ska bevaras och skyddas. I översiktsplanen görs vid behov en avvägning mot andra allmänna intressen. Det formella säkerställandet görs med plan- och bygglagen (detaljplan/områdesbestämmelser) eller med kulturminneslagen.

Det finns många byggnader och miljöer som inte tagits med i programmet som ändå är av intresse för kulturmiljövården. De har ett visst, generellt skydd genom PBL 3 kap 1,10§§.

Programmet möjliggör:

- **Samordning.** I programmet redovisas hur samarbetet för kulturmiljövården ska fungera mellan olika organ.
- **Vidareutveckling.** I samband med den omvandlings- och förändringsprocess som pågår i våra tätorter ställs ökade krav på fördjupat underlags- och kunskapsmaterial. Även enskilda objekt och större områden av betydelse för kulturmiljövården kommer att kräva vidare studier.
- **Underlag för planering och beslut.** Redovisningen av miljöer och objekt utgör ett viktigt underlag inför myndigheters beslut som påverkar kulturmiljövårdens intressen. Det gäller t ex vid bygglovprövning och detaljplanering.

- **Ekonomisk planering.** Genom redovisning av bevarandeåtgärder kan kostnaderna beräknas och beaktas i den ekonomiska långtidsplaneringen.
- **Information och insyn.** Enskilda fastighetsförvaltare, organisationer och grupper av olika slag kan informeras om kommunens planer i bevarandefrågor. Genom information och insyn kan kommunen öka medvetenheten hos allmänheten om de kulturhistoriska värdena, vilket underlättar redovisningen av bevarandeambitioner, prioriteringar och resursfördelning.

Detta program ersätter Program för kulturminnesvården från 1986.

Hamnkranarna vid Örnköldsviks hamn.

ALLMÄNNA FÖRÄNDRINGAR AV BETYDELSE FÖR KULTURMILJÖVÅRDEN

Jordbruk

En påtaglig förändring inom kommunens jordbruksbygd under de senaste decennierna har varit nedläggningen av ett flertal småjordbruk och uppkomsten av ett fåtal större. Detta har inneburit främst att många av jordbrukets ekonomibyggnader numera saknar funktion. Vissa ladugårdar underhålls och används som väl tilltagna förråd och garage, men många får förfalla i brist på användning.

De för landsbygden tidigare så karaktäristiska gärdesgårdarna har redan försvunnit, likaså mjölkpallarna. Ångsladorna verkar gå samma öde till mötes. Enda sättet att på sikt kunna bevara bygdens ekonomibyggnader verkar vara att återge dem funktionen i ett aktivt jordbruk. Bostadshusen däremot har inte lämnats öde utan underhålls och bebos i stor utsträckning. Orsaken till detta är dels att många föredrar att bo kvar på landet och långpendla till arbetet i förorten, dels att helårsbostäder i viss mån blivit sommarstugor.

Jordbruksmarken och jordbruksbebyggelsen borde utnyttjas bättre än i dag. Genom medvetna stödåtgärder kan man underlätta möjligheterna till deltidsjordbruk som komplement till arbetet utanför jordbruket. Vinsten av detta skulle kunna vara att arbetstillfällena i bygden ökar, att kapitalförstöringen i byggnader och mark hindras och att bygdens miljövården bibehålls.

Skogsbruk

Skogsbruket har sedan skogsindustrins framväxt varit av stor betydelse för kommunen. Dagens skogsbruk med på sina håll stora kalhyggen skapar stora förändringar i landskapsbilden. Särskilt för de av jordbrukets byggnader som lokaliserades på skogsmarken, fåbodar och även vissa vattenanläggningar, har det stor betydelse för sambandsupplevelsen att den omgivande miljön inte radikalt förändras.

Fiske

Bland kommunens fiskelägen bedrivs i dag aktivt fiske av den bofasta befolkningen endast i Ulvöhamn, Trysunda och Skeppsmalen. I kommunens övriga fiskelägen bedrivs inget yrkesfiske och det har inneburit att många byggnader förlorat sin ursprungliga funktion. Det är det aktiva fisket som skapar den speciella atmosfär som är så värdefull. Dofterna, fiskmåsar, arbetet i sjöbodarna och vid båtarna är några av de ingredienser som ger liv åt fiskeläget.

Om inte förutsättningarna för ett bärkraftigt näringsliv med fiske som bas förbättras, är riskerna stora att våra fiskelägen helt kommer att avfolkas och förvandlas till fritidssamhällen. Om vi vill bevara levande fiskelägen, måste det till en medveten satsning för att behålla en fast fiskarbefolkning.

Kommunikationer

Samhällets uppbyggnad med krav på snabba kommunikationer mellan orterna skapar transportleder som skär igenom landskapet på ett helt annat sätt än tidigare. För både stadsmiljöer och kulturmiljöer på landsbygd kan detta få avsevärda konsekvenser, då nya vägar byggs så att en tidigare sammanhållen miljö helt splittras. E4:ans sträckning genom Örnsköldsvik är ett sådant exempel.

Kunskaper och åtgärder

De åtgärder som är nödvändiga för ett säkerställande av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse inom kommunen kan för närvarande sägas befina sig på två skilda plan. I första hand krävs inventeringar och utredningar för att förbättra kunskapen om de miljöer och de objekt som kommunen rymmer. Detta är en förutsättning för ett representativt urval av kulturhistoriskt intressant bebyggelse. I förlängningen krävs sedan genomförandet av de föreslagna säkerhetsställandeåtgärderna.

Det nuvarande kunskapsbehovet kan sägas ligga på tre nivåer och principiellt beskrivas enligt schemat:

Kunskapsbehov/detaljeringsgrad	Ändamål	Åtgärder
Översiktlig kunskap om kulturmiljöernas innehåll och avgränsningar	Översiktsplan	Översiktlig kulturmiljöinventering.
Kunskap om den enskilda miljöns bebyggelsemönster, grundläggande data och enskilda byggnader etc	Detaljplanering Bygglov för om- och tillbyggnad.	Totalinventering.
Teknisk beskrivning av det enskilda huset samt kunskap om dess byggnadshistoria	Särskilda vård- och bevaringsfrågor	Särskild utredning

Som redan tidigare nämnts, krävs både utförligare utredningar i våra tärorter och en översiktlig kulturmiljöinventering av landsbygden. Dessutom skulle en särskild utvärdering av byggnadsinventeringarna för fiskelägen vara nödvändig. Där sker i dag förändringar av miljön i takt med omvandlingen från fiskebyar till sommarstugebyar. För att kunna styra denna utveckling med ett bevarande av kulturhistoriska värden, måste dessa värden klart uttalas innan det blir för sent.

De största förändringarna eller rent av rivningshoten drabbar de byggnader som förlorat sin tidigare funktion, t.ex. fäbodrar, fiskelägen, ängslador o dyl. Detta gäller även för många andra byggnadskategorier: Skogsarbetarkojor och – baracker, flottningsanläggningar (flottningsrännor, flottningskojor, dammar), kronotorp, gamla vägsträckningar och broar, äldre skolor samt affärslokaler i staden och handelsbodrar på landsbygden.

I åtgärdsdelen redovisas förslag till åtgärder både i form av kulturhistoriska inventeringar och konkreta säkerställandeförslag. Åtgärdsdelens främsta syfte är att fungera som ett handlingsprogram för kommunen. Kostnaderna för de föreslagna åtgärderna får därför prövas i det årliga budgetarbetet.

Kulturmiljöprogrammet kommer att kompletteras och revideras på samma sätt som övrig kommunal planläggning. Ett exempel på en sån komplettering är det utredningsuppdrag som museet 1986-05-20 fick av kulturenämnden och avsåg att undersöka behovet av vårdplaner och kostnader för vård av fornminnen.

ÖVERSIKTLIGA BEVARANDEMÅL

Landskap och bebyggelse i Örnsköldsviks kommun har formats och anpassats under mycket lång tid. Det gäller:

- kustens sammanhållna och särpräglade fiskelägen och byar mellan branter, öar och skogsområden.
- jordbruksbygdens intensiva nyttjande av dalgångsbottnarna för odling med bebyggelsen samlad i höjdlägen, ovan vägen, mellan odlingsmark och skogsmark.
- utmarkernas fåbodar och torpkolonisation och skogsbrukets lämningar.
- Örnsköldsviks stads inplacering som central punkt i en gammal kulturbygd där dess trähus och gaturum knyter an till stadskulturens form och funktion.
- Industriorter och miljöer skapade och präglade av industrisamhällets framväxt och funktioner.
- Fritidsbebyggelse präglar vissa områden vid fjärdar, sjöar och älvdalarna. De första fritidshusen byggdes av stadens köpmän vid Örnsköldsviksfjärden runt förra sekelskiftet. Efter andra världskriget började främst sågverksarbetarna bygga stugor vid kusten. På 1960-talet kom ”sportstugorna” i stor omfattning.

Överallt ges särpräglade rumsupplevelser, präglade både av naturen och av bebyggelsens estetiska, historiska och funktionella innehåll. I detta har bygden sin identitet.

Om förändringar sker bryts och okunnigt, eller om delar av miljöerna får förfalla, bryts struktur och kontinuitet. Samhället blir tillfälligt, obegripligt och identitetslöst för både invånare och besökare.

I den kommunala planeringen och verksamheten skall därför:

- *befintlig miljö och bebyggelse betraktas som en tillgång, vårdas och hävdas.*
- *förändringar av miljö och bebyggelse prövas mot samt, planeras och genomförs under hänsynstagande till bevarandeintresset.*
- *eftersträvas att ge förutsättningar för fortsatt bruk och boende inom ramen för värdefulla kulturmiljöer.*
- *varje ägare, såväl enskilda som företag, stat eller kommun, skall uppmuntras till och avkrävas vård och hänsynstagande.*
- *underlag för kulturhistoriska bedömningar fortlöpande tas fram*

AVGRÄNSNING OCH URVAL AV KULTURMILJÖER

Kunskapsunderlaget beträffande kulturhistoriskt intressanta byggnader och miljöer är bristfälligt på det översiktliga planet.

Underlaget har därför i många fall hämtats från skilda kulturhistoriska inventeringar, där sådana finns tillgängliga. När inventeringar helt saknas, har ibland ändå vissa objekt eller miljöer medtagits. Det innebär då inte, att övriga objekt eller miljöer av samma kategori saknar kulturhistoriskt intresse. Följande kategorier har ett gott eller tämligen gott kunskapsunderlag: fornlämningar, fiskelägen, fäbodan, kvarnar, sågar, kraftstationer, prästgårdar, järnvägsstationer och föreningslokaler.

Trots att ovannämnda kategorier inventerats och utvärderats är dock materialet inaktuellt då det ej kan betraktas som statistiskt.

Särskilt för kulturlandskap och tätortsområden är kunskapsunderlaget på det översiktliga planet bristfälligt. I kommunens översiktsplan för kustområdet från 1990 finns några kulturlandskap redovisade. Dessa har medtagits tillsammans med ett mindre antal utvalda områden. Det måste återigen påpekas, att ett översiktligt kunskapsmaterial saknas. För tätorterna gäller också att urvalet är slumpmässigt och ofullständigt. De här medtagna tätorterna är i stort sett de områden där dispositionsplan har utarbetats och där kulturhistoriska inventeringar därför blivit utförda. Museet avser efterhand att publicera särskilda utredningar:

- 1 Örnköldsviks stad. Byggnadsinventering utförd 1995.
- 2 Övriga tätortsområden. Bebyggelseinventering 1988/89 publicerad för bl a följande orter: Järved, Bodum, Själevad, Ås, Lungvik, Gullänget, Kroksta, Arnäsvall, Högland, Gimåt, Svartby, Brösta, Husum, Domsjö, Gene, Sund, Svedje, Hörnett, Varvsbacken. Saknas gör alltså inlandstätorter och orter i kommunens södra del.
- 3 Kulturmiljöer på landsbygd.
- 4 Utvärdering av gjorda byggnadsinventeringar.

Urvalskriterier

Kulturmiljöerna vare sig det är en fornlämning, bebyggelse eller ett kulturlandskap:

- ska på ett tydligt sätt ge exempel på kommunens bebyggelsehistoriska utveckling.
- ska spegla alla tidsepokers samhällsskikt, näringar och sociala organisation.
- ska ha bibehållit sitt ursprungliga utseende och utförande för att därigenom kunna förmedla kunskap om byggnadstraditioner, byggnadsteknik, material, estetiska ideal och bostadsförhållanden.
- ska ha avläsbara funktionella samband.

De här redovisade objekten och miljöerna har inte givits någon klassning utifrån bevarandebetydelsen. Endast riksintressen redovisas särskilt. Vid några inventeringar har det kulturhistoriska värdet redovisats i olika bevarandegrupper. Detta gäller t ex bebyggelsen inom centrala Örnsköldsvik som har getts en klassning I-III, där byggnader tillhörande grupp I har mycket stort kulturhistoriskt värde.

Vid redovisning på kommunkartan har objekten/miljöerna getts en löpande numrering sockenvis från NV till SO. Denna numrering överensstämmer inte med numreringen från 1986 års program. Avsikten är att materialet ska kunna kompletteras fortlöpande.

Inventeringar

Som underlag för de urval av miljöer och objekt som är av särskilt intresse för kulturmiljövården finns några inventeringar och undersökningar av både allmän och kategorisk karaktär:

Ångermanlandsundersökningen, en inventering av bebyggelse i Ångermanland, genomfördes 1949-1951 av Nordiska museet. J L Granlund och N J Nilsson fotograferade, ritade och beskrev delar av bebyggelsen, däribland ganska många fäbodan och fiskelägen. Materialet finns ordnat sockenvis i Nordiska museets arkiv.

En undersökning av byggnadstyper och bostadsskick, främst i socknarna Anundsjö och Sidensjö, utfördes 1955 och 1958 av Sven B Ek. Inventeringsmaterialet förvaras på Länsmuseum Västernorrland. Resultatet av inventeringen finns publicerat i Arkiv för Norrländsk hembygdsvetenskap 1959-1960.

Föreningslokaler i länet inventerades 1970 av Länsmuseum Västernorrland. En kopia av inventeringen finns i Örnsköldsviks museum.

Konsthögskolans Arkitekturskola bedrev under åren 1977-1978 studier inom Örnsköldsviks kommun. Det resulterade i en skrift 1980, "Bebyggelsefrågor i Örnsköldsviks kommun". Förutom en beskrivning av kommunen innehåller den en analys av näringslivet och dess fysiska miljö. Glesbygdens problem och förutsättningar redovisas i en undersökning av två byar i Nätra samt Trehörningsjö samhälle.

En särskild prästgårdsinventering för länet genomfördes av Länsmuseum Västernorrland 1976-1978. Inventeringen finns tillgänglig på länsmuseum och en kopia finns på Örnsköldsviks museum.

De totalinventeringar av bebyggelsen, som bedrevs 1974-1985, innehåller fotografier, åldersuppgifter och beskrivningar av alla byggnader i Örnsköldsviks kommun. Materialet finns tillgängligt på Örnsköldsviks museum och på Länsmuseum Västernorrland.

Särskilda inventeringar av fäbodan har genomförts i länet. De har alla varit selektiva. Höga Kustens fäbodan inventerades av Länsstyrelsen 1973. Avsikten var att skapa underlag för en upprustningsplan för de mest representativa vallarna. 1978 samarbetade Länsmuseum Västernorrland och Länsstyrelsen med syftet att undersöka vilka fäbodan som var i ett sådant skick att en upprustning var realistisk samt vilka vallar som kunde vara av intresse för det rörliga friluftslivet. 1999 utfördes ytterligare en inventering av Länsstyrelsen i Västernorrlands län.

En grundlig inventering av vattenkvarnar, vattensågar och kraftstationer har utförts av Örnsköldsviks museum.

Kunskapsunderlaget för träindustrierna kan sägas vara ovanligt gott. En större inventering av skogsindustrier i länet har genomförts av Sundsvalls museum.

Järnvägsstationer i länet inventerades 1978-79 av Läns museet Västernorrland. Inventeringen är utvärderad och finns på Läns museet. En kopia finns på Örnsköldsviks museum.

Fem arkitektstuderanden gjorde 1977 en inventering av stadskärnan i Örnsköldsvik. resultatet blev en utställning och en rapport med namnet "Bevara och förnya i Örnsköldsvik". Arbetet fullföljdes av en skrift 1979 "Örnsköldsvik, studier av en stad och östra kvarteren, diskussion av en stadsdels förnyelse". Samma år utgav Örnsköldsviks museum skriften "Kulturhistorisk bebyggelseinventering i Örnsköldsviks kommun I, Centralortens kärna". Där redovisades med bilder och beskrivningar den kulturhistoriskt intressanta bebyggelsen inom stadskärnan. 1995 genomförde museet ånyo en byggnadsinventering av stadskärnan. Materialet är ännu inte publicerat.

Inför ÖPL-99 besiktades de kulturmiljöer som ingick i Program för kulturminnesvården, Örnsköldsviks kommun, 1986.

SAMHÄLLETS STÖDFORMER

Anslag för kulturmiljövård

Det måste påpekas att det är tack vare en ansvarsfull och omdömesrik vård som vi idag överhuvudtaget har några kulturmiljöer kvar att vårda. Det kommer även i fortsättningen att vara mark- och fastighetsägarna som har det grundläggande ansvaret för vården av våra kulturminnen. Detta enligt såväl kulturminneslagen (1 kap 1§) som PBL (3 kap 10§). Ansvaret för planeringen av kulturmiljövården vilar enligt PBL på kommunerna.

Rådgivning i kulturhistoriska ombyggnadsfrågor mm kan man få hos Länsmuseet Västernorrland, tel 0611-88 600 och Örnsköldsviks museum 0660-88 601.

Byggnadsvård

Det statliga stödet för upprustning och restaurering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse lämnas i form av bidrag eller räntestöd:

1. BIDRAG till överkostnader som uppkommer vid upprustning och vård av kulturhistorisk bebyggelse (SFS 1993:379 § 5)
2. BIDRAG till överkostnader vid ombyggnad, renovering och underhåll av bostadsbebyggelse med kulturhistoriskt värde (SFS 1993:379 § 2)

Bidragen utgår till ägare av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse som enskilda, kommuner, stiftelser m fl.

Bidrag ges till kulturhistoriska överkostnader dvs särskilda kostnader för t ex.

- behålla byggnadsdetaljer som saknar funktion när byggnaden används.
- bevara byggnader som saknar användning, sk överloppshus.
- behålla särskilda material och viss byggnadsteknik.
- arbeten som kräver konservator eller annan specialist.
- grundförstärkning av kulturhistoriskt värdefulla byggnader
- särskilda utredningar som måste föregå renoveringen.
- projekteringsarbete med antikvarisk inriktning.
- antikvarisk kontroll och dokumentation av arbetet.

Bidrag kan ges till 90% av överkostnaden för byggnader som ligger inom område av riksintresse eller är av så stort kulturhistoriskt värde att de kan skyddas av byggnadsminneslagen. Övrig kulturhistoriskt värdefull bebyggelse kan få upp till 50% av överkostnaden.

3. RÄNTESTÖD vid ombyggnad av flerbostadshus för anpassningskostnader som är kulturhistoriskt motiverade (SFS 1992:986)

Ansökan skall ställas till länsstyrelsens kulturmiljöenhet. En förutsättning för att erhålla bidrag är att ingreppen sker i samråd med antikvariska myndigheter.

En grundförutsättning är också att material och färgtyper väljs som tidigare funnits på huset. Vid ombyggnationer får inte husets kulturhistoriska värden förödas, t ex har takvinklar och fönster stor betydelse för byggnadens utseende. Skriften ”Bygga på landet i Örnsköldsviks kommun” från 1980 kan fortfarande tjäna som en god vägledning.

LAGSTIFTNING

Sedan föregående kulturmiljöprogram från 1986 har lagstiftningen förändrats. Fornminneslagen (FML) har blivit Kulturminneslagen (KML). Naturvårdslagen och Naturresurslagen är borta, istället gäller Miljöbalken (MB). Byggnadsstadgan (BS) och Byggnadslagen (BL) är ersatta av Plan- och bygglagen (PBL). Eftersom många av kulturmiljöerna är skyddade enligt den gamla lagstiftningen beskrivs även delar av denna.

Kulturminneslagen (KML)

KML omfattar förutom fornminnen (fornlämningar och fornyfynd) även byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen. Bestämmelser om utförelse av kulturföremål ur landet och ortnamnsed finns även i kulturminneslagen.

Kulturminneslagen skyddar alla fornlämningar, även sådana som ännu inte är kända eller syns ovan mark. Påträffar man en okänd fornlämning under skogsarbete, grustäkt eller dylikt måste arbetet omedelbart avbrytas och anmälan ske, sk anmälningsplikt. Fornlämningarna betraktas som ett historiskt arv som tillhör hela folket – även om det ligger på privat mark.

Den som hittar ett gammalt föremål i eller intill en fornlämning är skyldig att genast anmäla detta till närmaste museum, polismyndighet, länsantikvarien eller direkt till Riksantikvarieämbetet. Fynd från fornlämning tillfaller staten.

Lösfynd tillfaller upphittaren om de inte är hembudspliktiga, dvs helt eller delvis av guld, silver eller koppar. Då även andra föremål kan ha stort vetenskapligt värde är det bra om de ändå visas upp för fackman.

Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet med kulturmiljön.

KML 1 kap 1 §

En Byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. Detta gäller även parker, trädgårdar eller andra anläggningar. Länsstyrelsen anger då skyddsbestämmelser och på vilket sätt byggnaden ska vårdas och underhållas.

KML skyddar kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser. Kyrkobyggnader och kyrkotomter som har tillkommit före 1939 års utgång får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen.

Vid statlig och kommunal verksamhet ska god ortnamnsed iakttas. Det innebär bl a att hävdvunna ortnamn inte ska ändras utan starka skäl.

Miljöbalken (MB)

Miljöbalken har ersatt bl a Naturvårdslagen (NVL) och Naturresurslagen (NRL) vad gäller skyddet för värdefulla miljöer och användandet av mark och vatten. Därigenom är MB en paraplylagstiftning för plan- och bygglagstiftningen.

Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av områdenas naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. [...] Områden som är av riksintresse för naturvärden, kulturminnesvärden eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.

MB 3 kap 6 §

Det regionala ansvaret vilade på länsstyrelsen medan kommunerna i sin planering skulle redovisa hur de tillvaratog olika intressen vad gällde hushållningen med naturresurserna. Kommunens ansvar kvarstår enligt PBL.

Plan- och bygglagen (PBL)

Genom översiktsplaner, detaljplaner och områdesbestämmelser ansvarar kommunen för planering, utformning och reglering av bebyggelsen. För befintliga byggnader gäller:

Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens särdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara.

PBL 3 kap. 10 §

Underhåll skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att dess särart bevaras.

PBL 3 kap. 13 §

Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas.

PBL 3 kap. 12 §

För ny bebyggelse gäller:

Byggnader skall placeras och utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärden på platsen.

PBL 3 kap. 12 §

I kap 4, PBL, anges att kommunerna ska i översiktsplaner ange hur den byggda miljön ska utvecklas och bevaras. Genom detaljplaner och områdesbestämmelser kan kommunen meddela t ex skyddsbestämmelser för värdefulla byggnader och tomter samt ändra lovplikten.

Skogsvårdslagen (SVL)

Enligt SVL 21 § kan föreskrifter meddelas om den hänsyn som skogsskötseln skall ta till kulturmiljöer. Detta kan gälla hyggesstorlek, skogsbilvägars sträckning, kvarlämnande av trädsamlingar mm.

Byggnadslagen (BL) och Byggnadsstadgan (BS)

BL och BS har numera inarbetats i Plan- och bygglagen.

BL 86 § innebar att tillstånd för nybyggnad krävdes från länsstyrelsen. BS 38 § var ett generellt skydd för stads- och landskapsbilden. Den ställde även krav på särskild hänsyn vid om- och nybyggnader i särskilt utpekade, värdefulla miljöer. Dessa paragrafer har idag sin motsvarighet i PBL.

Förutom dessa lagar kan även andra lagar som t ex Väglagen ha betydelse för kulturmiljövården.

Sandviken på norra Ulvön.

OMRÅDEN AV RIKSINTRESSE

Områden av riksintresse enligt kap 3, Miljöbalken

Enligt 3 kap § 6 MB (se sid 44) har Riksantikvarieämbetet (RAÄ) utpekat följande områden som riksintressen för kulturmiljövården. Kommunen utfärdar områdesbestämmelser för att säkerställa riksintressenas intentioner. Länsstyrelsen är tillsynsmyndighet för riksintressena.

RAÄ:s förteckning över riksintressen i Örnsköldsviks kommun återges här med tillägg av detta programs numrering och korrigerade uppgifter.

Arnäsbacken [Y 41] (Arnäs sn) Nr 46

Motivering:

Sockencentrum med kringbebyggelse som vuxit fram i anslutning till landets nordligaste höggravfält från yngre järnålder och anslutande boplatsoområde. (*Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Ovanligt åskådlig och välbevarat höggravfält från yngre järnålder i visuellt samband med kyrkan. I samband med arkeologiska undersökningar i senare tid har intill gravfältet påträffats en samtida boplatz, överlagrad av en medeltida gårdstomt med synliga husgrunder. Vid kyrkan prästgård, skola, sockenstuga och tiondebod samt välbevarade kyrkstallar. "Centrumbebyggelse" sydväst om kyrkan med smedja, mejeri och skinnhandel mm.

Brynge [Y 40] (Sidensjö sn) Nr 27

Motivering:

Tidigindustriell såg- och *kraftverksmiljö* som tydligt visar vattenkraftens betydelse för det industrialiseringen med en av de få, välbevarade finbladiga vattensågarna från 1700-talet i landet. (*Tidigindustriell miljö*).

Uttryck för riksintresset:

Finbladig vattensåg från 1764, flyttad till nuvarande plats 1842. Lärftmangel och arbetarbostad

från 1700-talet samt en smedja. Välbevarad kraftverksbyggnad från 1919. /*Korrekt årtal är 1923/*

Y län 1996-08-27 14

Eliasmyren [Y 45] (Anundsjö sn) /Korrekt namn är *Eliasmyrorna*/ Nr 2

Motivering:

Torpmiljö, välbevarat kronotorp och representant för de uppodlingar som gjordes på kronans marker under 1900-talets början som ett led i arbetslöshetspolitiken.

Uttryck för riksintresset:

Kronotorp med bostadshus, ladugård, tvättstuga och ett uthus, byggnaderna är i huvudsak uppförda på 1910-talet.

Gideå bruk [Y 42] (Gideå sn) Nr 32

Motivering:

Industrimiljö, järnbruk från 1800-talet i isolerat läge som ger exempel på den lokalisering till områden med god tillgång på träkol och vattenkraft som skedde under järnbruksepokens sista blomstringstid. (*Bruksmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Det isolerade, av vattenkraftstillgången styrda läget. Väl bevarad herrgårdsmiljö från 1826

med paviljonger, kätgelbana samt ekonomibyggnader till jordbruket, skolhus, kvarn och kraftverk. Husgrunder och slagghvarp från järnframställningen.

Grisslan [Y 39] (Själévads sn) Nr 64

Motivering:

Fjärrfiskeläge i yttre havsbandet med kapell från 1600-talet. (*Fiskeläge*).

Uttryck för riksintresset:

Sjöbodan, kokhus och båthus med enhetlig färgsättning i falurött och vita snickerier.

Ovanför bygatan ligger gistvallen.

Lillsjöslättern [Y 44] (Anundsjö sn) Nr 6

Motivering:

Odlingslandskap, slättermark med bevattningssystem. (*Odlingslandskap med övervattnade slättermarker*).

Uttryck för riksintresset:

Bevattningsanläggning från 1880 i form av sildiken och fördämningar. Inom området står sju glest timrade starrador, en skogskoja och ett tiotal hässjor, gårdesgårdar.

Marviksgrunnan [Y 35] (Nätra sn) Nr 77

Motivering:

Fjärrfiskeläge med kapell och lämningar efter tomtningar. (*Fiskeläge, Forn- och medeltida kustmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Tätt bestånd av sjöbodan och kokhus, samlade kring den gamla hamnkanalen. Kapellet som ligger högre upp är från 1771. Läget är anlagt av Gävleborgare och därefter använt av fiskare från Ullånger. Söder om fiskeläget en koncentration av tomtningar, lämningar efter enkla byggnader som använts i samband med säljakt under förhistorisk och tidig historisk tid.

I området ingår även:

Y län 1996-08-27 15

Spår av malmtäkt från 1700-tal till 1900-tal i berget ovanför hamnen.

Myckelgensjö [Y 43] (Anundsjö sn) Nr 7

Motivering:

Bymiljö där en gård visar den nordsvenska månghussystemets bebyggelsestruktur. (*Fäbodsmiljö, Skogsbruksmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Genbergska gården i Myckelgensjö med totalt 24 bevarade knuttimrade hus från 1700- och 1800-talen. Omgivande, och strandanknutet, *odlingslandskap* med hävdade inägomarker samt Östdalbodarnas välbevarade fäbod. Kallmurad flottningsränna.

Sandviken [Y 37] (Nätra sn) Nr 76

Motivering:

Fjärrfiskeläge anlagt av Gävlefiskare, med kapell och välbevarad äldre bebyggelse genom att platsen aldrig haft bofast befolkning. (*Fiskeläge*).

Uttryck för riksintresset:

Bebyggelse från 1700-talet med tiotal kokhus och tillhörande sjöbodan, kapell från 1867.

Byggnadernas exteriörer är bevarade i ursprungligt omålat skick.

Slåttdalsberget [Y 34] (Nätra sn) Nr 73

Motivering:

Fornlämningssmiljö, representativ och mycket åskådlig kuströse miljö i karaktäristiskt

bronsåldersläge med några av Ångermanlands förnämligaste gravmonument.

Uttryck för riksintresset:

Omfattande komplex av rösen och stensättningar med rik formvariation; runda, rektangulära, ovala och längre, ofta med konstruktionsdetaljer som stenkista och kallmurade kanter. Anläggningarna är belägna ca 25 - 50 m över havet. Rösestråket utgör en del av miljön Värns - Sund - Slättdalsberget som sträcker sig in i Kramfors kommun.

I området ingår även:

Fäbodrar.

Trysunda [Y 38] (Nätra sn) Nr 75

Motivering:

Fjärrfiskeläge från 1600-talet med kapell från 1654 och kyrkogård. (*Fiskeläge*).

Uttryck för riksintresset:

Karakteristisk bebyggelsestruktur med strandnära bygata som särskiljer en tätt samlad rad med kokhus och sjöbodrar från gistvallar och ekonomibyggnader för djuren.

Ulvöhamn [Y 36] (Nätra sn) Nr 76

Motivering:

Unikt *fiskeläge*, Norrlands största och äldsta fjärrfiskeläge av medeltida ursprung (sedan 1500-talet Gävlebohamn), med kapell av stort kulturhistorisk värde. Fast befolkning sedan 1800-talet. Flera av Lubbe Nordströms tidiga noveller utspelas i denna miljö.

Uttryck för riksintresset:

Y län 1996-08-27 16

Hamn med långsmala tomter och karakteristisk bebyggelsebild med kokhus från 1900-talets början. Kapell från 1622, rikligt inrett med målningar från 1719.

Områden av riksintresse enligt kap 4, Miljöbalken

I Miljöbalkens 4 kap utpekade vissa områden i landet som med hänsyn till deras natur- och kulturvärden ”i sin helhet” är av riksintresse. Särskilda bestämmelser, för hushållningen med mark och vatten, här även angetts för dessa områden. Allmänt gäller att exploateringsföretag och andra ingrepp i miljön, får komma till stånd endast om det kan ske på ett sätt som inte påtagligt skadar områdenas natur- och kulturvärden

Höga Kusten

I § 2 utpekade kuststräckan, med skärgård, från Ångermanälven till Skagsudde som ett område där turismen och friluftslivet, främst det rörliga friluftslivets intressen särskilt ska beaktas.

Höga Kusten är ett storslaget men ändå småskaligt kulturlandskap som starkt präglas av den djupt sönderskurna kustlinjen med höga öar och halvöar som brant stupar ned i havet. Längs stora delar av kuststräckan finns rikliga exempel på kuströsemiljö från bronsåldern – ursprungligen strandbunden men nu på grund av den starka landhöjningen belägen högt ovan nuvarande strandlinje. Exempel på rika stenåldersboplatser förekommer även. De relativt små järnåldersbygderna är koncentrerade till de odlingsbara sedimentjordarna vid havsvikarnas inre delar. Ofta finns historisk kontinuitet mellan dessa järnåldersbygder och de sentida socknarnas kärnområden.

I området förkommer ett antal fiskelägen med anor från medeltiden – i flera fall finns väl bevarade industriorter med miljöer typiska för den norrländska pappersmasseindustrins

samhälle (Köpmanholmen). Höga Kusten innehåller ett antal agrara bebyggelsemiljöer som av kommunen klassas som särskilt skyddsvärda.

Det mycket natursköna landskapet gör området attraktivt för fritidsbebyggelse och turism. Detta medför risker för slitage på miljön och markexploateringen kan medföra risker för kulturmiljöerna.

Utvidgat strandskydd på 200 m gäller för öarna och vissa begränsade kuststräckor. Skuleskogen är nationalpark. Trysunda och Skrubban är naturreservat. Råskärsön har av kyrkan avsatts som ett "kyrkoreservat".

I november 2000 beslutade Världsarvskommittén att utse Höga Kusten till ett världsarv på grund av landhöjningens spår i landskapet.

Enligt MB och PBL måste ett allmänt hänsynstagande och hänsyn till landskapsbilden tas.

Det kulturhistoriska kunskapsunderlaget måste förbättras. Noggrannare kulturhistoriska inventeringar behöver ske för att ge olika delområden adekvata riktlinjer. Riktlinjerna ges i Örnsköldsviks kommuns översiktsplan.

Moälven

I § 5 utpekas Moälven som ett "vattenområde" där vattenkraftverk, vattenreglering eller vattenöverföring för kraftändamål inte får utföras.

Moälvens vattensystem har stora natur- och kulturvärden. Älven har varit en viktig kommunikationsled sedan förhistorisk tid, Galastan, en av kommunens viktigaste marknadsplatser, låg också vid älven, i höjd med Moliden. Skortsjö, Söderå och Mo var tunga kapitel i träindustrins historia i vår bygd. De vattendrivna sågverken nyttjade älven både som kraftkälla och transportled av flottat timmer och färdiga sågvaror.

Längs älven och dess sjöar och biflöden ligger rika jordbruksbygder med sina åkrar och ängar sluttande ned mot älven, med sina gårdar i rad ovanför vägen och med skogen och bergen som fond.

Längs älven finns rikliga lämningar av sten- och järnålder och norr om Norrböle finns spåren av de äldsta odlingarna i vår kommun, ca 4000 år gamla.

En utbyggnad av vattenkraften med vattenreglering som följd skulle skada natur- och kulturvärdena. Ändrade strandlinjer skulle riskera att förvanska kulturlandskapet så att jordbruksbygdens bebyggelsemönster skulle bli obegripligt. Då fornlämningarna längs vattenleden i hög grad är strandbundna skulle även de hotas.

En allmän hänsyn till landskapsbilden och hänsynstagande måste tas enligt MB och PBL. Det kulturhistoriska kunskapsunderlaget måste förbättras. Noggrannare kulturhistoriska inventeringar behöver ske för att ge olika delområden adekvata riktlinjer. Riktlinjerna för Moälven anges i Örnsköldsviks kommuns översiktsplan.

Kulturresevat

Miljöbalken kap 7, *Skydd av områden*, ger möjligheten att i likhet med naturreservat skapa kulturresevat. Detta instrument har ännu inte prövats i någon större utsträckning i landet. För närvarande (år 2002) håller naturvårdsverket och riksantikvarieämbetet på att utarbeta riktlinjer och råd för bildande och förvaltning av natur- och kulturresevat.

Man bör hålla i minnet att denna möjlighet finns och inventera vilka områden som eventuellt skulle passa för denna form av områdesskydd.

För närvarande (hösten 2002) har länsstyrelsen börjat undersöka om Sandvikens fiskläge på norra Ulvön lämpar sig som kulturresevat.

FÖRTECKNING ÖVER MILJÖER OCH OBJEKT

Numrering förändrad sedan 1986 års upplaga av program för kulturminnesvård.

Sockenvis

Anundsjö socken

1. Holmträsk; såg och kvarn
2. Eliasmyrorna; kronotorp (riksintresse)
3. Tjäl; kraftstation och såg (tillägg f.d. gästgiveriet med ladugård och affärslängan)
4. Mossaträsk; skvaltkvarn
5. Solberg; församlingskyrka (tillägg skolbyggnaderna och fastigheten 1:8)
6. Lillsjöslåttern; översilningsängar (riksintresse)
  7. Tällvattnet; skvaltkvarn (BRUNNEN utgår)
7. Myckelgensjö; Gammelgården, Östalbodarna (riksintresse, Gammelgården byggnadsminne)
  9. Skalmsjö; såg, kvarn och kraftstation (RIVET utgår)
8. Nybodarna; fäbodar
9. Kubbe; by
10. Sörflärke; by, såg, kvarn och fäbodar
11. Bredbyn; kyrkomiljö, tätorts- och jordbruksbebyggelse
12. Norrmesunda; vårdkase, båtsmanstorp (tillägg gränsröse mm)
13. Tjärnbodarna, Öster- och Västerfanbybodarna; tre fäbodvallar
14. Mellansel; järnvägsstationsmiljö

Tillägg:

15. Norrflärke; Odlings- och ladlandskap, samt myrslätterkojor
16. Norrböle; stenvalvsbro

Trehörningsjö socken

17. Trehörningsjö; kyrkomiljö
18. Trehörningsjö; skvaltkvarn

Björna socken

19. Movattnet; Gammelbyns kraftstation (RIVEN utgår)
19. Björna; kyrkplats
20. Björna; järnvägsstation

Skorped socken

21. Önskan; kulturlandskap
22. Skorped; järnvägsstation
23. Skorped; kyrkomiljö

Sidensjö socken

25. Hämra; fäbodar (FÖRVANSKNING utgår)
24. Stor-Åbodsjön; hällmålning, fäbodar
25. Hämra-Bredåker-Stig; byar, bebyggelse
26. Sidensjö och Å; kyrka och kyrkby
27. Brynge; vattensåg, kraftstation mm (riksintresse)

Mo socken

- 28. Östansjö; fäbodar
- 29. Mo; kyrka, bruksbyggnader

Gideå socken

- 30. Svedje; kvarn
- 31. Gideå; kyrkomiljö
- 32. Gideå; bruksbebyggelse (riksintresse)

Grundsunda socken

- 33. Grundsunda; kyrkomiljö (Önskatorp VANDALISERAT)
- 34. Dombäck; herrgård
- 35. Gideåbacka; kraftstation
- 36. Kasabacka; fornlämningsområde
- 37. Holma; fiskeläge
- 38. Killingsnäs; fornlämningsområde
- 39. Finna; kulturlandskap
- 40. Kyrkesviken; fornlämningsområde
- 41. Skagshamn; fiskeläge
- 42. Skeppsmalen; fiskeläge
- 43. Gråklubben-Storharaskär; fyrplats, lotsstation
- 44. Husum; bebyggelse

Arnäs socken

- 45. Högländ; jordbruksbebyggelse
- 46. Arnäsvall; skol-, kyrko- och fornlämningsmiljö (riksintresse, folkskolan byggnadsminne)
- 47. Öfjärden; kulturlandskap
- 48. Ovansjö; broar
- 49. Stybbersmark; skvaltkvarn
- 50. Järved-Bodum; bebyggelse

Tillägg:

- 51. Alne herrgård
- 52. Kvaved; kulturlandskap

Örnsköldsvik

- 53. Centrala Örnsköldsvik
- 54. Örnsköldsvik; järnvägsstation (byggnadsminne)
- 55. Gamla Lungvik; bebyggelse

Tillägg:

- 56. Salomostaden; bostadsområde från 1970-talet

Själevad socken

- 57. Gullänget; bebyggelse (vissa utgår p.g.a. förvanskning, andra tillkommer)
- 58. Domsjö; sågverksindustri, bebyggelse

- 59. Genesmon; fornlämningsområde
- 60. Nordanås; kvarn
- 61. Österalnö; Forså kvarn
- 62. Själevad; kyrkomiljö, bebyggelse (vissa utgår p.g.a. förvanskning, andra tillkommer)
- 63. Främmerhörnas; gästgivargård (byggnadsminne)
- 64. Grisslan; fiskeläge

Tillägg:

- 65. Hörnett; MoDos arbetarbostäder

Nätra socken

- 66. Kornsjö; ”sörkörargårdar”
- 67. Fors; kraftstation
- 68. Bjästa-Åmynnet; kyrkomiljö, jordbruksbebyggelse, kvarn, gästgiveri
67. Björsby; gård (BRUNNEN rekonstruerad utgår)
- 69. Sörgård; torpbebyggelse
- 70. Nätra fjällskog; fäbodan
- 71. Köpmanholmen; bruksbebyggelse
- 72. Ödensbodarna; fäbodan
- 73. Slätterdalsberget; fornlämningsområde (riksintresse)
73. Hummelvik; fäbodan (FÖRVANSKNING utgår)
- 74. Strängöarna; fiskerbebyggelse (riksintresse)
- 75. Trysunda; fiskeläge (riksintresse)
- 76. Norra Ulvön; fiskelägen, kulturlandskap (två riksintressen, Ulvö kapell byggnadsminne)
- 77. Marviksgrunnan; fiskeläge (riksintresse)

Foto: Göran Omnell

Sammanställning i kategorier

Byar och kulturlandskap

6 LILLSJÖSLÅTTERN	(An)	Översilningsängar	Riksintresse
9 KUBBE	(An)	By	
10 SÖRFLÄRKE	(An)	By med såg, kvarn och fäbodan	
21 ÖNSKAN	(Sk)	Kulturlandskap	
25 HÄMRA-BREDÅKER-STIG	(Si)	Byar	
39 FINNA	(Gr)	Kulturlandskap	
47 ÖFJÄRDEN	(Ar)	Kulturlandskap	
52 KVAVED	(Ar)	Kulturlandskap	
76 NORRA ULVÖN	(Nä)	Fiskelägen och kulturlandskap	

Fiskelägen

37 HOLMA	(Gr)		
41 SKAGSHAMN	(Gr)		
42 SKEPPSMALEN	(Gr)		
64 GRISSLAN	(Sj)	Riksintresse	
75 TRYSSUNDA	(Nä)	Riksintresse	
76 SANDVIKEN	(Nä)	Riksintresse	
76 ULVÖHAMN	(Nä)	Riksintresse	
77 MARVIKSGRUNNAN	(Nä)	Riksintresse	

Fornlämningar

12 ANTARSBERGET	(An)	Vårdkase	
24 STOR-ÅBOSJÖ	(Si)	Hällmålning	
36 KASABACKA	(Gr)	Rösegravfält	
38 KILLINGSNÄS	(Gr)	Rösegravfält	
40 KYRKESVIKEN	(Gr)	Medeltida hamnplats	
46 ARNÄSVALL	(Ar)	Höggravfält	Riksintresse
59 GENESMON	(Sj)	Järnåldersboplats	
73 SLÅTTERDALSBERGET	(Nä)	Bronsåldersrösen	Riksintresse

Fäbodan

7 ÖSTALBODARNA	(An)	Riksintresse
8 NYBODARNA	(An)	
10 SÖRFLÄRKE fäbodan	(An)	
13 TJÄRNBODARNA	(An)	
13 VÄSTERFANBYBODARNA	(An)	
13 ÖSTERFANNBYBODARNA	(An)	
24 ÅBODARNA	(Si)	
28 ÖSTANSJÖ	(Mo)	
70 NÄTRA fjällskog	(Nä)	
72 ÖDENS fäbodan	(Nä)	

Järnvägsstationer

14 MELLANSEL	(An)	
20 BJÖRNA	(Bj)	
22 SKORPED	(Sk)	
29 MOLIDEN	(Mo)	
54 ÖRNSKÖLDSVIK		Byggnadsminne

Tätortsområden

11 BREDBYN	(An)
29 MOLIDEN	(Mo)
45 HÖGLAND-SVARTBY	(Ar)
50 JÄRVED-BODUM	(Ar)
53 CENTRALA ÖRNSKÖLDSVIK	
55 GAMLA LUNGVIK	(Ör)
57 GULLÄNGET	(Sj)
58 DOMSJÖ	(Sj)
62 SJÄLEVAD	(Sj)
68 BJÄSTA-ÅMYNNET	(Nä)
71 KÖPMANHOLMEN	(Nä)
44 HUSUM	(Gr)

Vattenanläggningar

1 HOLMTRÄSK	(An)	Såg och kvarn	
3 TJÄL	(An)	Kraftstation och såg	
4 MOSSATRÄSK	(An)	Skvaltkvarn	
10 SÖRFLÄRKE	(An)	Kvarn, såg och kraftstation	
18 TREHÖRNINGSJÖ	(Tr)	Skvaltkvarn	
27 BRYNGE	(Nä)	Vattensåg och lärftmangel	Riksintresse
30 SVEDJE	(Gi)	Kvarn	
35 GIDEÅBACKA	(Gr)	Kraftstation	
48 OVANSJÖ	(Ar)	Kvarn	
49 STYBBERSMARK	(Ar)	Skvaltkvarn	
60 NORDANÅS	(Sj)	Kvarn	
61 ÖSTERALNÖ	(Sj)	Forså kvarn	
67 FORS	(Nä)	Kraftstation	

Kyrkor

5 SOLBERGS församlingskyrka	(An)
11 ANUNDSJÖ kyrka	(An)
17 TREHÖRNINGSJÖ kyrka	(Tr)
19 BJÖRNA kyrkplats	(Bj)
23 SKORPEDS kyrka	(Sk)
26 SIDENSJÖ kyrka och kyrkbyn Å	(Si)

29 MO kyrka	(Mo)
31 GIDEÅ kyrka	(Gi)
33 GRUNDSUNDA kyrka	(Gr)
46 ARNÄS kyrkplats	(Ar)
53 ÖRNSKÖLDSDVIKS kyrka	
62 SJÄLEVADS kyrka	(Sj)
68 NÄTRA kyrka	(Nä)

Övriga objekt

2 ELIASMYRORNA	(An) Kronotorp	Riksintresse
7 MYCKELGENSJÖ	(An) Gårdsanläggning, fåbodar, flottningsränna	Riksintresse
12 NORRMESUNDA	(An) Båtsmanstorp och vårdkase	
32 GIDEÅ BRUK	(Gi)	Riksintresse
34 DOMBÄCKS HERRGÅRD	(Gr)	
43 GRÅKLUBBEN och STOR-HARASKÄR	(Gr) Fyrplats och lotsstation	
48 OVANSJÖ broar	(Ar)	
63 FRÄMMERHÖRNÄS gästgivargård	(Sj)	
66 KORNSJÖ	(Nä) Sörkörargårdar	
69 SÖRGÅRD	(Nä) Torp	
74 STRÄNGÖARNA	(Nä) Fiskartorp	

Norrbyn, norra Ulvön.

FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER OCH KULTURISTISKA INSATSER

Objekt eller miljöer	Åtgärder	Kulturism	Gällande bestämmelser	Riktlinjer
1. Holmträsk; såg och kvarn	Landskapsvård och byggnadsvård (brådslande).	Objektskylt om upprustning sker.		PBL 3:1,12 MB 2:6
2. Eliasmyrorna; kronotorp	Genomföra vårdplan från 1985 (upprustning av byggnader och markvård). Särskild dokumentation av miljön.	Hänvisning från Saga-vägen. Objektskylt om kronotorparens liv och arbete Eller friluftsmuseum öppet sommartid.	Riksintresse 014	PBL 3:1,12 MB 2:6
3. Käl; kraftstation och såg, gästgiveri, ladugård, affärlänga	Byggnadsvård och slyröjning.	Objektskylt om kraftstationen och sågen samt gästgiveriverksamheten. (Sagav.) Spång eller bro över från allmänna vägen. Hänvisning från Sagavägen.		PBL 3:1,12 MB 2:6
4. Mossaträsk; skvaltkvarn	Byggnadsvård (brådslande).			Samråd bör ske med Örnsköldsviks museum
5. Solberg; församlingskyrka, skolbyggnader och bli-vande "kronotorpmuseet" ?	Beb. hi. inv.		För kyrkan gäller särskild lagstiftning	
6. Lillsjöslättern; översilningsängar	Årlig vård enligt skötselplan för reservatet		MB 7:4 Riksintresse 015	Myren måste underhållas, översilas och slås.

Objekt eller miljöer	Åtgärder	Kulturism	Gällande Bestämmelser	Riktlinjer
7. Myckelgensjö; Gammelgården, Östalbodarna	Översyn av byggnadsvårdsbehov och markvård på fåbodvallen (brådskande).	Bättre hänvisningar. Objektskylt om livet på fåbodvallen.	MB 7:4 Riksintresse 006 Gammelgården är Byggnadsminne	PBL 3:12 30 § SVL
8. Nybodarna; fåbodar	Byggnadsvård, marvård och upprustning av vägen.			PBL 3:12 30 § SVL
9. Kubbe; by	Information till fastighetsägare.	Trevingeskylt på bytorget (Sagav.).		PBL 3:1,12 MB 2:6
10. Sörflärke; såg, kvarn och fåbodar	Kolla syftet med rekonstruktionen på fåbodvallen. Fortsättning?	Kulturrum/museum el. liknande i kvarn- och sågbyggnaden. Sommaröppet besöksmål med viss försäljning.		PBL 3:12 MB 2:6
11. Bredbyn; kyrkomiljö, tätorts- och jordbruksbebyggelse	Exteriörer i behov av ommålning. Prästgården är särskilt skyddsvärd. Beb. hi. inv.	Trevingeskylt (Sagav.).	Dpl För kyrkans byggnader gäller särskild lagstiftning	PBL 3:12 MB 2:6
12. Norrmesunda; vårdkase, gränsröse, båtsmanstorp, kulturlandskap	Beb. hi. inv. Båtsmanstorp: varsam upprustning (brådskande) Gränsröseområde: slyröjning	Objektskyltar vid båtsmanstorp och gränsröse. Parkeringsmöjligheter vid vård-kasen	KML	PBL 3:12 MB 2:6
13. Tjärnbodarna, Öster- och Västerfanbybodarna	Information till fastighetsägarna.	Objektskyltar och öppna vägar om ägarna medger detta.		30 § SVL MB 2:6

Objekt eller miljöer	Åtgärder	Kulturism	Gällande Bestämmelser	Riktlinjer
14. Mellansel; Järnvägsstationsmiljö betydelsefull kultur-miljö	Helöversyn av området: bort med stängsel och kioskreklam. Byggnadsminnesmärke?	Objektskylt om stationens arkitektur och kultur-historia (Sagav.).	Dpl	PBL 3:12 MB 2:6
15. Norrflärke; odlings- och ladlandskap samt myrslätterkojor	Fortsatt byggnadsvård på lador och myrhus.	Objektskyltar till båda miljöerna (Sagav.).		MB 2:6
16. Norrböle; stenvälsbro	Byggnadsminne?	Objektskylt (Sagav.).		
17. Trehörningsjö; kyrkomiljö			För kyrkans byggnader gäller särskild lagstiftning.	MB 2:6
18. Trehörningsjö; skvaltkvarn	Underhållsansvaret? Slyröjning. Fortsatt vård och underhåll.	Objektskylt.		Samråd bör ske med Örnköldsmuseum
19. Björna; kyrkplats	Stort vårdbehov på äldre byggnader: Intresseföreningar. Nya användningsområden? Beb. hi. inv.		För kyrkans byggnader gäller särskild lagstiftning.	PBL 3:12 MB 2:6
20. Björna; järnvägsstation	Omfattande vårdbehov, utbyte av sekundära fönster. Nya anv. omr. Finna lämplig ägare		Dpl	Samråd ske med Riksantikvarieämbetet eller länsantikvarie.
21. Önskan; kulturlandskap	Beb. hi. inv. Byggnadsvård på ladugårdar och äldre mangårdsbyggnader			PBL 3:12 MB 2:6

Objekt eller miljöer	Åtgärder	Kulturism	Gällande Bestämmelser	Riktlinjer
22. Skorped; järnvägsstation				PBL 3:12
23. Skorped; kyrkomiljö	Beb. hi. inv.	Ev. objektskylt.	För kyrkans gäller särskild lagstiftning. Ödekyrkogården omfattas av KML.	PBL 3:12 MB 2:6
24. Stor-Åbodsjön; hällmålning, fäbodar	Samrådsskyldighet för miljöhotande arbets-företag bör införas för området.	Objektskylt till fäbodvallen beroende på hur den används. Hänvisning till stenblocket från vägen.	KML	PBL 3:12 Hänsyn skall tas till landskaps-bilden
25. Hämlra-Bredåker-Stig; byar, bebyggelse	Områdesbestämmelser? Information till fastighetsägarna			PBL 3:1,12 MB 2:6
26. Sidensjö och Å; kyrka och kyrkby	Bebyggelseinventering för att öka kunskapsunderlaget.	Objektskylt om områdets historia.	KML, För kyrkans byggnader gäller särskild lagstiftning.	PBL 3:1,12 MB 2:6
27. Brynge; vattensåg, kraftstation mm	Detaljerade riktlinjer för hantering av bebyggelsen bör upprättas av kommunen i samråd med länsstyrelsen.	Skyld med skiss över området – nere vid kraftstationerna.	Riksintresse 011	PBL 3:12 MB 2:6
28. Östansjö; fäbodar	Informations-broschyr om fäbodar			PBL 3:12 30 § SVL MB 2:6
29. Mo; kyrka, bruksbyggnader och järnvägsstation	Underhållsarbeten på jvstn. Byggnadsminnesmärke?	Objektskylt vid kyrkan om traktens sågverkshistoria mm (Sagav.).	Dpl För kyrkans byggnader gäller särskild lagstiftning.	PBL 3:12 MB 2:6

Objekt eller miljöer	Åtgärder	Kulturism	Gällande Bestämmelser	Riktlinjer
30. Svedje; kvarn	Byggnadsvård och slyröjning. Beb. hi. inv.			Samråd bör ske med Örnsköldsviks museum
31. Gideå; kyrkomiljö	Beb. hi. inv. Underhåll av lönebostället.	Objektskyt om kyrka och lönebostället.	För kyrkans byggnader gäller särskild lagstiftning. Byggnadsplan gäller.	PBL 3:12 MB 2:6
32. Gideå; bruksbebyggelse	Byggnadsminnesförklaring eller områdesbestämmelser. Detaljerade riktlinjer för hantering av bebyggelsen bör utarbetas av kommunen i samråd med länsstyrelsen.	Kulturturismen kan utvecklas.	Riksintresse 005	PBL 3:12 Vattenspegeln måste hållas intakt. Samråd med länsantikvarien
33. Grundsunda; kyrkomiljö	Beb. hi. inv.	.	MB 7:4 För kyrkan gäller särskild lagstiftning. 86 § BL	PBL 3:12 30 § SVL MB 2:6
34. Dombäck; herrgård	Byggnadsvård.			PBL 3:12
35. Gideåbacka; kraftstation	Bevaka underhållet. Byggnadsminne?			PBL 3:12
36. Kasabacka; fornlämningsområde	Markvård. Röjastigar.	Hänvisningar. Objektskyt om forntida gravskick.	KML	Återhållsamhet mot verksamheter som påverkar miljön t ex vägar och skogsbruk

Objekt eller miljöer	Åtgärder	Kulturism	Gällande Bestämmelser	Riktlinjer
37. Holma; fiskeläge				PBL 3:12 30 § SVL MB 2:6
38. Killingsnäs; fornlämningsområde			KML	Återhålls amhet mot verksamhet er som påverkar miljön
39. Finna; kulturlandskap				MB 2:6 30 § SVL
40. Kyrkesviken; fornlämningsområde			KML	Stor åter- hållsamhet mot verk- samheter som påver- kar marken 21 § SVL
41. Skagshamn; fiskeläge			Annat riksintresse	PBL 3:12 21 § SVL MB 2:6
42. Skeppsmalen; fiskeläge			Områdesbes- tämmelser	PBL3:1,12 Den bo- fasta be- folkningen skall priori- teras. Sjöbodar bör ej om- vandlas till fritidshus. 21 § SVL

Objekt eller miljöer	Åtgärder	Kulturism	Gällande Bestämmelser	Riktlinjer
43. Gråklubben-Storharaskär; fyrplats, lotsstation	Information till fastighetsägarna			PBL3:1,12 MB 2:6
44. Husum; bebyggelse			Dpl	PBL3:1,12 MB 2:6
45. Högländ; jordbruksbebyggelse			Dpl	PBL3:1,12 MB 2:6
46. Arnäsvall; skol-, kyrko- och fornlämningsmiljö	Sockenstugan, stallarna, skolladugården behöver ommålas. Prästgården är särskilt skyddsvärd. Upprensning av området/infarten bakom prästgården.	Avtal om vård av fornlämningsmiljön bör upprättas.	Skolan är byggnadsminne. KML Riksintresse 007 För kyrkan, kyrkogården och prästgården gäller 1920 års kungörelse om offentliga byggnader	MB 2:6
47. Öfjärden; kulturlandskap	Ev. siktröjning vid Strannevägen. Beb. hi. inv. Byggnadsvård på lador.		Fågelskyddsområde	MB 2:6
48. Ovansjö; kvarn och broar	Vårdplan för området (slyröjning, byggnadsvård, dammen, bort med containern ovs).	Intressant och vackert besöksmål. Hänvisningsskylt från trafiksäker avfart från E4:an. Bänkar och bord. Objektskylt.		MB 2:6
49. Stybbersmark; skvaltkvarn		Ev. objektskylt.		

Objekt eller miljöer	Åtgärder	Kulturism	Gällande Bestämmelser	Riktlinjer
50. Järved-Bodum; bebyggelse	Byggnadsvård på uthusen längs Sågverksvägen.	T.ex. iordningställa "picknickplats" vid stranden (cykelvägen) med objektskylt om Järveds såg.	Dpl	MB 2:6
51. Alne herrgård	Byggnadsvård, framför allt på ladugården.			PBL3:1,12
52. Kvaved; kulturlandskap	Varsam upprustning av lador och 1700-tals gården.			MB 2:6
53. Centrala Örnsköldsvik 54. Örnsköldsvik; järnvägsstation			Dpl Dpl Byggnads- minne	PBL 3:1
55. Gamla Lungvik; bebyggelse	Byggnadsvård, ej rivning av Gullvivan 6 som Örnsköldsviksviks kommun äger.		Dpl	PBL3:1,12 MB 2:6
56. Salmostaden; bostadsområde från 1970-talet	Områdesbestämmelser med hänsynsregler.			PBL3:1,12
57. Gullänget; bebyggelse	Omr. best. för Backebo-området, Radhus- och Stjärnhusvägen? Information till berörda.		Dpl	PBL3:1,12 MB 2:6
58. Domsjö; industribyggnader, herrgård, arbetarbostäder, ridhus			Dpl	PBL3:1,12 MB 2:6
59. Genesmon; fornlämningsområde			KML	

Objekt eller miljöer	Åtgärder	Kulturism	Gällande Bestämmelser	Riktlinjer
60. Nordanås; kvarn	Markvård runt kvarnen. Beb. hi. inv.	Objektskylt.		
61. Österalnö; Forså kvarn		Objektskylt.		
62. Själevad; kyrkomiljö, bebyggelse		Objektskylt vid kyrkan (Sagav.).	Dpl	PBL3:1 MB 2:6
63. Främmerhörnas; gästgivargård		Objektskylt (Sagav.).	Byggnadsminne	
64. Grisslan; fiskeläge	.		Områdesbestämmelser Riksintresse 004	
65. Hörnett; arbetarbostäder				PBL3:1,12
66. Kornsjö; ”sörkörargårdar”	Beb. hi. inv.			PBL3:1,12
67. Fors; kraftstation, kraftverksarkitektur	Tveksamt om byggnaden kan räddas			
68. Bjästa-Åmynnet; kyrkomiljö, jordbruksbebyggelse, kvarn, gästgiveri	Omfattande vårdbehov av kvarn och Gästis (brådkande). Ny användning. Omr. best. för att förhindra förtätning. Beb. hi. inv.	Objektskyltar vid kvarnen och kyrkomiljön.	Dpl	MB 2:6
69. Sörgård; dagverkstorp	Vårdplan för byggnader och mark.	T.ex. utveckla till besöksmål för skolor och turister. Friluftsmuseum.	20 § NVL	

Objekt eller miljöer	Åtgärder	Kulturism	Gällande Bestämmelser	Riktlinjer
70. Nätra fjällskog; fäbodrar		Objektskyltar vid de genuinaste fäbodvallarna	15 § NVL	MB 2:6
71. Köpmanholmen; bruksbebyggelse	Beb. hi. inv. Ny användning av lokaler? Vårdplan för de viktigaste industri- och kontorsbyggnaderna , samt grönområdena.	Objektskylt om Köpmanholmens historia vid kyrkan eller annan lämplig plats.	Dpl	PBL 3:12 MB 2:6
72. Ödens fäbodrar		Hänvisningsskyltar.		
73. Slättdalsberget; fornlämningsområde			KML, 4, NRL 3:1-3 Riksintresse 008	
74. Strängöarna; fiskarbebyggelse			NRL 3:1-3	
75. Trysunda; fiskeläge		Objektskylt om fiskelägets historia.	Naturresevat Riksintresse 003	MB 2:6
76. Norra Ulvön; fiskelägen, kulturlandskap	Landskapsvård.	Objektskylt om Sandvikens historia. Lotsstugan som besöksmål med utställning.	Riksintresse 002 Riksintresse 010	MB 2:6 PBL 3:12
77. Marviksgrunnan; fiskeläge			Områdesbestämmelser Riksintresse 001	

LITTERATUR

(gäller även för del II, "Örnsköldsviks kommuns kulturhistoria – en kort översikt")

- Ahnlund, N.** 1917. Mo och Domsjöverken. Deras ägare och utveckling intill 1873. Stockholm.
- Arpi, G.** 1962. Den västernorrländska järnhanteringen. Västernorrland – ett sekel. Stockholm.
- Baudou, E.** 1968. Forntida bebyggelse i Ångermanlands kustland. Arkeologiska undersökningar av Ångermanländska kuströsen. Arkiv för Norrländsk Hembygdsforskning. XVII:1-209.
- Baudou, E.** 1977. Den förhistoriska fångstkulturen i Ångermanland. Västernorrlands förhistoria.
- Bebyggelsefrågor i Örnsköldsviks kommun.** 1980. Utgiven av Konsthögskolans Arkitekturskola. Stockholm.
- Berglund, M.** 1954. Gideå hembygdsbok I. Utgiven av Gideå Hembygdsförening. Örnsköldsvik.
- Beskow, H.** 1948. Gideåns Bruks Characters Byggning. Arkiv för Norrländsk Hembygdsforskning.
- Boman, E.** Köpmanholmen från sekelskifte till tjugotal. 1. Arbetarnas villkor och arbetsmiljön. Uppsats för konstvetenskapliga seminariet vid Umeå universitet. Umeå.
- Bucht, T.** 1972. Ortnamnen i Västernorrlands län. Del IV Ångermanlands Norra Domsagas Tingslag. Lund.
- Bygden, L.** 1923. Härnösands stifts herdaminne del II. Uppsala.
- Bygga på landet.** En skrift om byggande på landsbygden i Örnsköldsviks kommun. Utgiven av byggnadsnämnden under medverkan av Stadsarkitektkontoret. Örnsköldsvik 1980.
- Byggnader och Kulturmiljöer i Västernorrland.** 1977. Utgiven av Länskommittén för byggnadsvårdsåret i Västernorrlands län. Örnsköldsvik.
- Carlgren, W.** 1925. Skogsbruk och skogsindustrier i norra Sverige. Norrländskt handbibliotek X. Uppsala.
- Carlgren, W.** 1926. De norrländska skogsindustrierna intill 1800-talets mitt. Ett bidrag. Norrländskt handbibliotek XI. Uppsala.
- Carli, O.** m fl. 1959. Själevad förr och nu 1. Själevads Hembygdsförenings skriftserie nr 2.
- Eklund, G.** 1981. Själevads första kyrka – låg den i byn Sörvåge? Oknytt. Medlemsblad för Johan Nordlander sällskapet, nr 3-4, 1981, årg 2. Umeå.
- Ekman, S.** 1910. Norrlands jakt och fiske.

- Elveland, J.** 1979. Dammängar, silängar och raningar – norrländska naturvårdsobjekt. Naturvårdsverkets Rapport. Stockholm.
- Forsén, J.** 1911. Skorpeds baptistförsamlings 50-års berättelse.
- Forsberg, T.** 1937. Blad i köpenskapens historia. Merkantila kåserier om gamla Örnköldsviksaffärer.
- Freudenthal, W E.** 1938. Livet på ett norrländskt sågverk decennierna före sekelskiftet. Söderhamn.
- Friberg, N.** 1951. Vägarna i Västernorrlands län. Meddelande från Geografiska Institutet vid Stockholms Högskola nr 80 A.
- Fäbodrar och fäbodliv i Anundsjö.** 1971. Bredbyn.
- Godlund, S.** 1962. Vägar, järnvägar och flygplatser. Några drag av kommunikationsväsendets utveckling i Västernorrlands län under de senaste hundra åren. Stockholm.
- Gothé, R.** 1948. Finnkolonisationen inom Ångermanland på 1500- och 1600-talen. Norrländska samlingar nr 14. Stockholm.
- Granström, A.** 1942. Jordbruket i Norrland. Norrland – natur, befolkning och näringar. Utgiven av geografiska förbundet i Stockholm och Industrins utredningsinstitut. Stockholm.
- Gustafsson, G.** 1978. Från Ångermanland. Kulturhistoriska uppsatser. Härnösand.
- Gårdlund, T.** 1951. Mo och Domsjö intill 1940. Den ekonomiska utvecklingen. Uppsala.
- Hallberg, B.** 1942. Norra Ångermanland. Handel-hantverk-industri. Örnköldsvik.
- Hamnens uppkomst och utveckling (i Örnköldsvik).** 1978. Örnköldsvik.
- Hamström, C.** 1972. Båtsmanshållet i Ångermanland och Medelpad. Östervåla.
- Holmlund, G.** 1924. Fyra, sex och åttaknutar byggnader från Grundsunda socken i Norra Ångermanland. Arkiv for Norrländsk Hembygdsforskning. 1924/25.
- Holmlund, G.** 1934. En övergiven kyrkplats å Ultrå byskog. Grundsunda. Tro och gärning 1934, årg 6.
- Holmvall, P.** 1911. Folkskoleväsendet i Ångermanland åren 1901-1910. En historik. Västernorrlands läns folkskolläremötes förhandlingar i Örnköldsvik.
- Huggert, A.** 1978. S:t Olofs hamn på Drakön, Kyrkesviken i Ultrå och Jungfruhamn på Bjurön. Baspunkter vid medeltidens segelled längs Norrlandskusten. Studier i norrländsk forntid. Acta Bothniensia Occidentalis – skrifter i västerbottnisk kulturhistoria. Till Ernst Westerlund 1975.

- Huttonen, P.-Tolonen, K.** 1972. Paleo-Ecological Investigations in Northern Sweden. Early Norrland 1. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Uppsala.
- Hülphers, A.** 1770. Kort berättelse med förteckning uppå vid närvarande tid i Sverige upptagne och mäst bekante Mineral-brunnar. Landskapsanföorde. Västerås.
- Hülphers, A.** 1780. Samlingar til en beskrifning över Norrland. Fierde samlingen om Ångermanland. Westerås.
- Jacobsson, C-G.** 1973. Emigrationen till Nordamerika från Sidensjö socken i Västernorrlands län åren 1861-1920 samt återflyttningen från Nordamerika till Sidensjö 1906-1947. Uppsats vid Umeå Universitet. Umeå.
- Johansson, I.** 1929. Norra Ångermanlands Evangeliska Lutherska kretsförening och Örnköldsviks Bönhusförening 1879-1929. Örnköldsvik.
- Johansson, I.** 1956. Örnköldsviks folkskola. Historik.
- Johansson, I.** 1960. EFS Missionsförening i Örnköldsvik 75 år. Örnköldsvik.
- Johansson, U.** 1975. Björna genom tiderna. Örnköldsvik.
- Johansson, U.** 1977. Forna tiderna i Björnabygden.
- Johansson, U.** 1980. Något om sågar, skogsarbetare och kronotorpare i Örnköldsviks kommun.
- Jonsson, E.** 1967. Knektar och Båtsmän i Anundsjö. Kumla.
- Jonsson, E.** 1969. Byarnas historia i Anundsjö. Kumla.
- Jonsson, I.** 1971. Jordskatt och kameral organisation i Norrland under äldre tid. Kungl Skytteanska samfundets handlingar nr 9.
- Lamm, C J.** 1944. C J F Plagemanns resor i Norrland, Dalarna och Västmanland samt på Gotland åren 1833-56. Lund.
- Lind, E.** 1909. Redogörelse öfver tillkomsten och utvecklingen av Örnköldsviks lasarettet med beskrivning af det nya lasarettet jämte berättelse för år 1908. Örnköldsvik.
- Linde, O A.** 1965. Mo socken 1824-1962. Själevad 1965. Meddelande från Själevads hembygdsförening. Örnköldsvik.
- Lindersson, K.** 1968. Befolkningsutvecklingen i Själevad från omkring 1700 till 1960-talet. Själevads Hembygdsförenings skriftserie: 5.
- Lindersson, K.** 1973. Båtsmannen i Själevad, Örnköldsvik, Mo, Björna. Själevads hembygdsförenings skriftserie nr 8. Örnköldsvik.
- Lindersson, K.** 1978. Sågverket i Fors. Själevad 1965. Meddelande från Själevads Hembygdsförening. Örnköldsvik.

- Lundkvist, P.** 1979. Fäboddar, en specialinventering. Länsstyrelsen Västernorrlands län rapport nr 1979:5.
- Lundström, O.** 1966. Bygden kring Gideälven och Husån. Samlingar till Grundsunda, Gideå och Björna socknars beskrivning. Örnsköldsvik.
- Lundström, E. och O.** 1974. Bonden i förvandlingens tid. Handkvarnar, skvaltkvarnar, hjulkvarnar, bondsågar, spånhyvlar och de små elektriska kraftstationerna i Grundsunda. Husum.
- Lundström, E. och O.** 1980. Enade vi stå. Bjästa.
- Lundström, E. och O.** 1980. Männen bakom verket. Bjästa.
- Lundström, E. och O.** 1982. Fiskarliv i Grundsunda. Husum.
- Lundkvist, T.** 1973. Av ris och rot. En bebyggelsehistorisk skildring av bygderna efter Lögdeälven från havet upp till källsjön. Utredningen berör socknarna Nordmaling, Bjurholm, Trehörningsjö, Fredrika, Åsele och Vilhelmina. Hämösand.
- Lägnert, F.** 1962. Jordbruket, vad det givit och vad det ger. Västernorrland – ett sekel. Stockholm.
- Malmberg, B.** 1975. Kronotorpens folk. Stockholm.
- Malmberg, B.** 1980. Kronotorparlandet – Kolonister och kronotorpare i muntliga och skriftliga källor. Bjästa.
- Miller, U.** 1982. Kyrkesviken – orienterande biostratigrafiska undersökningar samt strandförskjutningen i norra Ångermanland. Bottnisk kontakt, maritimhistorisk konferens, Örnsköldsviks museum 12-14 februari 1982.
- Norberg, P.** 1938. Den ångermanländska linslöjden.
- Norberg, P.** 1952. Ångermanländsk järnhantering. Uppsala.
- Nordin, H.** 1977. Nykterhetsrörelsen och folkbildningsarbetet i Örnsköldsvik 1878-1977. Otryckt källa i Örnsköldsviks kommun uppteckningsarkiv.
- Nordlander, J.** 1885. Fäbodväsendet i Ångermanland med sidoblick på förhållandena i närliggande landskap. Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folkli: V 3. Stockholm.
- Nordlander, J.** 1892. Ångermanländska fiskevatten på 1500-talet. Ett bidrag till svensk namnforskning. Norrländska samlingar: 1. Stockholm.
- Nordlander, J.** 1934. Fisken och sågkvarnar i norrländska vatten. Norrländska samlingar: 13. Stockholm.

- Nordlander, J.** 1934. Drag ur livet i Ångermanland på 1500- och 1600-talen. Norrländska samlingar nr 14. Stockholm.
- Nordström, A.** 1976. Fäbodlar och fäbodliv i Höga kusten. Hembygdshistoria i Höga Kusten 1. Bjästa.
- Norrländskt arbetsliv under 1700-talet.** Länsmännens berättelser 1764 om allmogens årliga arbeten i Medelpad, Ångermanland och Jämtland. Nordiska museets handlingar: 65. Stockholm.
- Nylander, E O.** 1961. Slakten och hembygden. Avd 1 Hembygdsbeskrivning. Björna socken företrädesvis byarna Hemling och Movattnet. Avd 2 Släktregister. Befolkningsuppgifter.
- Nylander, E.** 1976. Byarna kring Getån.
- Nylander, E.** 1982. Familjeregister för Själevads socken, inklusive Björna och Mo socknar 1681-1785.
- Nätterlund, N J.** 1925.. Norra Ångermanland i ord och bild från förr till nu. Del 1. Nätra älvdal. Örnköldsvik.
- Olsson, R.** 1949. Norrländskt sågverksliv under ett sekel. Nordiska museet. Sundsvall.
- Perman, O A.** 1924. Örnköldsvik. Sveriges städer nu och fordom. Skildringar i ord och bilder.
- Pettersson, L.** 1981. Odlingsbygd-Fångstmark. Några synpunkter på näringsförhållanden utmed norrländskusten under sten- och bronsålder. Uppsats för C 1 i Arkeologi särskilt nordeuropeisk, Umeå universitet.
- Porenus, P.** 1969. Byar vid älv och strand. Ångermanland. Svenska Turistföreningen årsskrift 1969.
- Ramqvist, P H.** 1983. Gene. Archaeology and enviroment I. University of Umeå. Department of Archaeology.
- Riksantikvarie Ämbetet (RAÄ).** 2002 Det dynamiska kulturarvet. Omvärldsanalys för kulturmiljöområdet 2002.
- Selinge, K G.** 1977. Järnålderns bondekultur i Västernorrland. Västernorrlands förhistoria.
- Stenberger, M.** 1964. Det forntida Sverige.
- Strindberg, J.** 1925. Annaniterna i Norra Ångermanland. Örnköldsvik.
- Svedberg, E.** 1965. Domsjö såg och bygd 100 år. Bildkavalkad till tjänst för kommande släktled. Domsjöverken.
- Söderberg, K E G.** 1972. Ulvö gamla kapell. Örnköldsvik.

- Söderberg, K E G.** 1978. Lotsarna på Ulvön. Några anteckningar kring Ulvö lotsplats historia. Örnsköldsvik.
- Tegengren, F R.** 1924. Sveriges ädla malmer och bergverk.
- Telhammer, I.** 1985. Kyrkor och kapell Nolaskogs. Bjästa.
- Tennander-Hjortsberg, K.** 1972. Lösfynd från yngre stenåldern och bronsåldern i norra Ångermanland. Trebetygsuppsats framlagd vid seminariet i Nordisk och jämförande fornkunskap vid Stockholms universitet.
- Ullenhag, K.** 1982. Sörkörare-Bönder med lärft på lassen från norra Ångermanland 1750-1850. Bjästa.
- Vejby, B.** 1973. Filadelfiaförsamlingen i Örnsköldsvik 50 år 1923-1973. Örnsköldsvik.
- Wallin, G.** 1969. Emigrationen till Nordamerika från Själevad och Örnsköldsvik 1866-1930. Del 1-2. Uppsala.
- Westander, A.** Skatteförhållanden i Ångermanland under 1500-talen.
- Westerdahl, Ch.** 1981. Kyrkesviken i Grundsunda, medeltida fornlämning. Höga Kusten nr 1/81. Bjästa.
- Westerdahl, Ch.** 1982. Kyrkesviken. Några notiser med en bakgrund. Bottnisk Kontakt, maritimhistorisk konferens Örnsköldsviks museum 12-14 februari 1982.
- Westerdahl, Ch.** 1985. Förhistoria nolaskogs, fornlämningar och fornfynd i Örnsköldsviks kommun. Bjästa.
- Westerdahl, Ch.** 1986. Samer nolaskogs. En historisk introduktion till samerna i Ångermanland och Åsele lappmark. Bjästa.
- Westin, J.** 1930. Kulturgeografiska studier inom Nätra-, Näske- och Utbyåarnas flodområden samt angränsande kusttrakter. Meddelande från Lunds Universitets Geografiska Institution. Lund.
- Westin, J.** 1944. Ångermanlands historia under Gustav Vasa och hans söners tid. Arkiv för norrländsk hembygdsforskning 1943-44. Härnösand.
- Wik, H.** 1950. Norra Sveriges Sågverksindustri. Stockholm.
- Viksten, A.** 1952. Timmerland. Forss aktiebolag 1877-1952. Minnesskrift. Stockholm.
- Wichman, H.** 1943. Örnsköldsviks historia 1842-1942. Örnsköldsvik.
- Widmark, B.** 1970. Hemundervisning och skolundervisning i Själevads socken 1854-1872. Intensivstudie av åren 1862-1865. Uppsats Umeå Universitet. Umeå.

Öberg, H. Undervisnings- och skolväsen i Sidensjö församling t o m 1942. Örnsköldsvik.

Öhngren, R. 1927. Örnsköldsvik intill 1900. Örnsköldsvik.

Öman, E. 1975. Biograflokaler i Örnsköldsvik 1897-1974. En inventering och dokumentation. Uppsats Umeå Universitet. Umeå.

Östgren, N. 1926/27. Blad ur Anundsjö sockens historia. Arkiv för Norrländsk Hembygdsforskning.